

Hemelse voorbeelden: De heiligenliederen van Johannes Stalpart van der Wielen 1579-1630 / Charles van Leeuwen. Nijmegen: Uitgeverij SUN, 2001. – 389 p.; ill. ISBN 90 5875 009 4 Prijs: €29,50

De Delftse priester Johannes Stalpart van der Wielen (1579-1630) krijgt de laatste tijd meer aandacht van muziek-historische zijde dan van de kant van de neerlandistiek. Werden in de literatuurgeschiedenissen van Knuvelder en voorgangers nog verscheidene bladzijden aan de katholieke dichter gewijd, in de meest recente *Nederlandse letterkunde, een geschiedenis* wordt hij niet genoemd. Wel verscheen in de mede op dit laatste werk geïnspireerde *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden* een zeer lezenswaardig stuk van Charles van Leeuwen over Stalpart.¹ Ook werd er een CD uitgebracht waarop Camerata Trajectina liederen van Stalpart uitvoert.²

De historicus Van Leeuwen levert met de studie *Hemelse voorbeelden*, in 2001 te Utrecht als proefschrift verdedigd, een belangrijke nieuwe bijdrage aan de studie van Stalpart. Van Leeuwen is ambitieus getuige de 'uitgangspunten' die hij in de inleiding op zijn studie verwoordt (p. 29-33). Centraal stelt Van Leeuwen Stalparts postuum verschenen bundel *Gulde-Iaers Feest-dagen* uit 1634. Onderzocht wordt een aantal aspecten: opzet en oogmerken van de bundel, de historische context waarin hij verscheen, de bronnen van de liederen en de muzikale vormgeving ervan. Ten slotte schenkt Van Leeuwen aandacht aan de 'heiligenverering die erin gestalte heeft gekregen en de spiritualiteit die eruit spreekt'.

Van Leeuwen heeft de *Gulde-Iaers Feest-dagen* met maar liefst 541 liederen op 1292 pagina's niet opnieuw uitgegeven, maar verwijst naar diskette of databank:

Een enkele duizenden bladzijden tellende wetenschappelijke tekstuutgave is echter op dit moment niet haalbaar. Derhalve heb ik gekozen voor de formule van digitale ontsluiting van alle liedteksten in transcriptie, op diskette en in de (binnenkort via internet toegankelijke) Nederlandse Liederbank van het Meertens Instituut (p. 33).

Laat ik maar meteen stellen dat ik niet gelukkig ben met deze keuze. De diskette is niet met het boek meegeleverd en de Nederlandse Liederbank is nu (najaar 2003) nog niet via internet toegankelijk. Maar als de transcripties wel voorhanden zouden zijn geweest, is de gemengde presentatie van digitale en papieren informatie niet bepaald vriendelijk voor de geïnteresseerde lezer. De wens om het zijn lezers mogelijk te ma-

ken terug te grijpen naar het corpus van teksten zelf, waar er van de zeventiende-eeuwse bundel 'nauwelijks tien' exemplaren in bibliotheken bewaard zijn, wordt aldus toch niet gehonoreerd. Dit vind ik jammer. Ik hoop dat Van Leeuwen er inderdaad toe overgaat zijn transcripties te presenteren; volledig op de website van het Meertens Instituut, maar zeker ook in een bloemlezing op papier. De argumenten die Van Leeuwen geeft tegen een bloemlezing uit de *Gulde-Iaers Feest-dagen* (p. 33, 'willekeur', 'geen recht doen aan aspecten als interne samenhang, kwaliteit van de bundel als geheel') overtuigen mij in het geheel niet. Juist bij de doordachte presentatie van de verschillende aspecten die Van Leeuwen laat zien in zijn boek, zou een bloemlezing van Stalparts teksten zeer goed gepast hebben. In zijn werk gaat Van Leeuwen er ook vanuit dat zijn lezers inderdaad de teksten van Stalpart erbij hebben. Nu dat eigenlijk niet het geval is, maakt zich een lichte wanhoop van de lezer meester. Waartoe dienen de talrijke verwijzingen naar parallelle plaatsen waarmee Van Leeuwen soms zeer uitgebreide voetnoten vult (zie bijvoorbeeld p. 217, noot 104)? Waartoe dienen de registers op liederen en heiligen als de teksten waarnaar ze verwijzen, niet voorhanden zijn? Ondanks dit gemis, is Van Leeuwens studie een belangrijke inleiding op de liederen van Stalpart van der Wielen en de wijze waarop de Rooms-Katholieke Kerk zich manifesteerde in de Noordelijke Nederlanden van de zeventiende-eeuw.

Zonder dan de teksten waar het om gaat er op een bereikbare wijze bij te leveren, geeft Van Leeuwen op verschillende wijzen inzicht in de literaire middelen die Stalpart aanwendt om zijn doel te bereiken. Hij laat zien dat de Delftse priester goed thuis is in de Klassieke en eigentijdse letteren. Stalparts bronnengebruik, zijn keuzes voor bepaalde vormen in de liederen (bijvoorbeeld dialoog of monoloog), zijn keuzes van stijlfiguren, zijn ontleningen aan verschillende bronnen, komen allemaal aan de orde. Wie Van Leeuwens studie heeft gelezen, moet mét hem tot de conclusie komen dat Stalpart een renaissancistisch dichter is. Stalpart is in het geheel niet de bijna Middeleeuwse, geïsoleerde katholieke dichter in een calvinistisch gekleurde Noordnederlandse letterkunde, waarvoor hij lange tijd doorging. In navolging van anderen laat Van Leeuwen zien dat hij zich in zijn beste werk kan meten met Camphuysen of Revius. Dit is één verdienste.

Een tweede verdienste is dat hij de gegevens die Stalpart in zijn liederen aandraagt over de bezongen heiligen, heeft herleid tot de vermoedelijke bronnen en deze ook plaatst in een histori-

sche kontekst. Van Leeuwen geeft als de belangrijkste bronnen: 1. het *Martyrologium Romanum* dat na het Concilie van Trente ten behoeve van de Contrareformatie opnieuw werd vastgesteld en in 1584 met pauselijke goedkeuring verscheen. 2. Johannes Molanus, *Natales Sanctorum Belgii*. 3. Petrus de Ribadeneira, *Flos sanctorum* (1599-1601) in Nederlandse vertaling onder de titel *Generale Legende* door Heribertus Rosweyde. Met name de vergelijking van de verschillende uitgaven van heiligenkalenders moet veel energie gekost hebben.

Een derde verdienste van deze studie refereert aan de hoofdtitel ervan: *Hemelse voorbeelden*. Van Leeuwen laat omstandig zien wat Stalpart voorhad met zijn liederen, met welke bedoeling hij ze schreef en hoe ze gebruikt werden. Hij geeft daarmee een waardevolle bijdrage aan de studie van het Nederlandse lied en draagt ook bij aan de mentaliteitsgeschiedenis, zo men wil de cultuurgeschiedenis van een belangrijk deel van de Noordnederlandse bevolking van de zeventiende eeuw.

Historisch, literatuur-historisch en cultuur-historisch is deze studie waardevol. Kritiek is daartalkritiek, mogelijk gemaakt door de enorme hoeveelheid feiten die Van Leeuwen aandraagt op basis van zijn analyse van *Gulde-Iaers Feest-dagen*.

Bij de overigens voortreffelijke bespreking van de diverse uitgaven van heiligenlevens in historisch perspectief (hoofdstuk 2) mis ik een vermelding of bespreking van Antonius Sanderus, *Hagiologium Flandriae sive de sanctis eius provinciae* (Antwerpen 1625). De universiteitsbibliotheek van Leiden bezit een exemplaar hiervan (signatuur: 116 B 103). Een ander bibliografisch punt is het volgende. De Utrechtse universiteitsbibliotheek maakte reeds in haar catalogus van 1887 melding van het handschrift van Jacob Verdell met contrareformatische liederen voor het kerkelijk jaar. Het is dan ook wat vreemd om voor de ontdekking en de toestemming voor publicatie daarvan een collega te bedanken (p. 45, noot 24). Waar 'fliegende Blätter' besproken worden is het beter te spreken van een 'los blad' dan van 'een lied dat op één katern gedrukt is' (p. 51, noot 39).

Van Leeuwen kan schrijven, zijn boek is zorgvuldig gecomponeerd. Hij wordt niet moe zijn onderdelen stuk voor stuk te beginnen met een inleiding. Hij vat samen waar nodig en legt voortdurend verbanden met andere teksten uit zijn omvangrijke corpus. De schrijver is zeer didactisch bezig. Op een enkele plaats bleef mijn oog hangen. De uitdrukking 'een soort striptease van de geestelijke bruid' (p. 199) begrijp ik

niet. Hier wordt in het lied van Caecilia beschreven hoe zij als bruid naar bed geleid wordt en uitgekleeft. Tot verrassing van de twintig kameneren draagt de bruid onder haar kleren een haren kleed, teken van haar wens boete te doen als maagd. Hier is toch geen striptease aan de hand? Eenzelfde soort omkering treffen we aan als Van Leeuwen (p. 296) zegt: 'Een heilige bereikt het einddoel niet op kousenvoeten' als toelichting bij de regels 'met kousen met schoen / en kanmen de weghe / des Heeren niet doen'. volgens mij staat hier niet meer dan dat men de weg van de Heer blootsvoets moet afleggen.

Een 'Merrick-paal' (p. 231, noot 23) is volgens het WNT 'een grenspaal, merkpaal aan het einde van een baan of een gedenkzuil'. De betekenis van de naam Everardus zal dan zijn dat hij het mikpunt van de barbaren is. Er is dan geen sprake van een etymologische verklaring van de naam die als uitgangspunt voor een lofprijzing kan worden aangewend zoals bij Vincent, de overwinnaar.

In de hoofdstukken 5, 6 en 7 snijdt Van Leeuwen het doel van de liederen aan. Hij geeft aan hoe de liederen als exempels dienen (hoofdstuk 5), hoe ze in de dagelijkse devotie gebruikt kunnen zijn (hoofdstuk 6) en hoe ze zelfs kunnen dienen om de Hemel deelachtig te worden (hoofdstuk 7). Voor deze hoofdstukken reserveert Van Leeuwen de helft van zijn studie. Hij doet hier verslag van belangwekkende observaties, toch mis ik ook in dit spirituele deel van het boek de tekst van de besproken liederen. Het wordt mij zonder de hele tekst van de liederen niet steeds duidelijk wie de 'ik' in de liederen is. Is dat de dichter? De zingende gelovige? Of de sprekende heilige? Deze onduidelijkheid speelt bijvoorbeeld op de pagina's 308-310 waar de verzaking van de wereld en de redding door het kruis eerst worden behandeld aan de hand van een passage uit het lied van Aper waarin de 'ik' van het lied inspiratie krijgt, vervolgens aan de hand van een uiting van een bezongen heilige, Lutgardis, en ten slotte van toevoegingen aan weer andere liederen van de 'dichter zelf'. Dergelijke thematische clusterings, met de daarbij in de noten overvloedig aangegeven parallelplaatsen, maken het de lezer niet gemakkelijk.

Ik hoop dat Van Leeuwen in de gelegenheid zal zijn een teksteditie van zijn corpus te verzorgen. Deze studie vormt daar een goede inleiding op. Van Leeuwen laat zien dat hij zeer vertrouwd is met het contra-reformatorisch gedachtegoed en de Hollandse Zending. Uit dit rijke boek moet een mooie inleiding op een verantwoorde bloemlezing van Stalparts teksten te maken zijn.

Alle liedteksten kunnen dan op de website van het Meertens Instituut geplaatst worden. In de Nederlandse Liederenbank kan dan blijken hoe belangrijk de rol van de liederen van Stalpart van der Wielen is voor de Nederlandse liedcultuur. Verwijzingen naar en vanuit de Databank Bedevaartplaatsen in Nederland (BiN), die ook op het Meertens Instituut wordt bijgehouden,³ maken Stalparts belangrijke heiligenkalender dan nog toegankelijker.

Tot slot wil ik een compliment maken aan de vormgever van dit boek. De omvangrijke tekst is op heldere wijze gepresenteerd. Ook de wijze van illustreren verdient veel lof. Zowel de keuze, de beschrijving, als de wijze van afdrucken van de vele afbeeldingen zijn uitstekend.

1 'Delft, 25 december 1630. De klopjes van het Bagijnhof zingen kerstliederen eendom het sterfbed van pastoor Stapart van der Wiele. Zang als geestelijk wapen van de contrareformatie'. In: *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*. Onder hoofdredactie van Louis Peter Grijp. 2001, p. 232-238.

2 Zingende zwanen. Heiligenliederen uit de Gouden Eeuw. Globe GLO 6053.

3 <http://www.meertens.knaw.nl/bol/>

Ad Leerintveld